

جایگاه استاد و دانشجو در دانشگاه اسلامی

مقدمه

محیط دانشگاه، محیط روشنفکری است؛ محیط دریچه‌های باز به سوی اندیشه‌های جهانی است؛ محیط تبادل فرهنگ و تبادل علم است؛ محیط در بسته‌بی نیست؛ محیط در بازی است. «مقام معظم رهبری»
دانشگاه، مکانی ویژه، پیچیده و ظریف است. برخوردهای ناآشنا با این نهاد، می‌تواند آفت‌زا باشد و پیامدهای منفی بر جای نهد. از این رو، هرگونه حضور، برنامه‌ریزی، ارتباط و تعامل با این مکان آموزشی - فرهنگی، به درک صحیح و عینی از آن نیازمند است. دانشگاه در دو بعد، شاخص روشن زندگی آینده است: از سویی، تحرک و نشاط و مدیریت علمی در آن می‌تواند نمای پویایی و رفاه و توسعه ملی به حساب آید و امیدهایی را به رشد و باروری توان‌های ذخیره بومی بیافریند. از سوی دیگر، اهتمام به تربیت اخلاقی و دینی و فضای دین پرورانه در آن، می‌تواند رؤیای جامعه دینی را به بار بنشاند و حرکت به سوی مدینه فاضله اسلامی را شتاب بخشد. دانشگاه، نقطه اساسی هر جامعه و کشوری است. از این رو، بی‌شک ترویج هر چه بیشتر آموزه‌های دینی و فرهنگی و گسترش دامنه شمول آن و جذب و تأثیرگذاری هر چه بیشتر بر مخاطبان از مهم‌ترین دغدغه

مجموعه دست‌اندرکاران و فعالان حوزه فرهنگ و اندیشه، به خصوص مراکز علمی و دانشگاهی است. آنها با برخورداری از محیطی مستقل، آزادی علمی و ثبات شغلی سعی در تولید دانش، فرهنگ‌سازی و ارائه خدمات دارند. هدف اصلی آنها، توسعه اطلاعات (شخصیت‌سازی)، توسعه مهارت‌ها (ایجاد ارزش افزوده)، توسعه شخصیت (دگرگونی) و خلاقیت و تفکر (شکوفایی استعداد) بوده و ابزار اصلی برای تأثیرگذاری بر فرهنگ و شخصیت افراد، فقط اطلاعات و الگوهای رفتاری هستند و به عنوان یک سیستم نرم و فرمان‌ناپذیر اجتماعی، مدیریت پیچیده و سختی دارند.

از این رو، در موقعیت فعلی به نظر می‌رسد رسالت اصلی دانشگاه‌های ما باید با ایجاد ساختارهای پویا و خود اصلاحگر، کارکردهای خود را با محیط اسلامی و ارزشی تطبیق دهند و زمینه را برای تحقق دانشگاه اسلامی فراهم سازند. اسلامی شدن به معنای تحمیل یک حاکمیت، طبقه یا صنف خاص نیست، بلکه عجین ساختن دانش اندوزی با آداب معنوی و ارزش‌های دینی و انسانی در جامعه علمی است و به معنای مبارزه با الحرفات جامعه علمی، جلوگیری از تبدیل دانشمندان به عناصری بدون احساس عاطفی و تعهد

دینی و دمیدن روح استقلال در جامعه علمی کشور است. باید روح دانشگاه‌ها اسلامی باشد و آرمان‌ها، اهداف و خلق و خوی آن اسلامی و ظاهر آن اصلاح شود. ۲. یقیناً تحقق این دانشگاه، مستلزم برخورداری از معیارهای مشخص، واقعی و مبتنی بر فرهنگ و آموزه‌های دینی و اسلامی در تمام زمینه‌ها، به ویژه در مورد ماهیت وجودی آنها، یعنی دانشجویان و استادان است که در این مقال سعی شده به آن پرداخته شود.

ویژگی‌های استادان در دانشگاه اسلامی

۱. الگوی عملی اخلاقی و حرفه‌ای دانشجوی بودن
استادان دانشگاه‌ها الگوی رفتاری برای همه بویژه دانشجویان هستند. آنان با راستی در گفتار، امانتداری، وفای به عهد، عمل به گفتار در اعماق ذهنی فراگیران نفوذ می‌کنند و شخصیت فردی و اجتماعی آنان را شکل می‌دهند. شاید به جرئت بتوان گفت: اولین و مهم‌ترین منابع برای پرورش نیروی انسانی سالم و کارآمد در توسعه فرهنگی و علمی دانشگاه‌ها، اطلاعات (دانش) و اعضای هیات علمی (استادان) به عنوان ارکان اصلی دانشگاه‌ها برای تعبیر رفتار دانشجویان هستند. در این بین، استادان مهم‌ترین الگوهای اخلاقی و حرفه‌ای

رسالت اصلی
دانشگاه‌های ما
باید با ایجاد
ساختارهای پویا
و خود اصلاحگر،
کارکردهای
خود را با محیط
اسلامی و ارزشی
تطبیق دهند و
زمینه را برای
تحقق دانشگاه
اسلامی فراهم
سازند.

عواملی که او را در تشویق شاگردان به علم و دانش، مدد می‌کند استفاده نماید.
۶. برخورداری از روحیه پذیرش حق و تزکیه علمی

حتی اگر کسی یک استاد مجرب باشد و همواره دانشجویان و سایر اساتید از ایشان تعریف کنند، همیشه وسایلی هست که می‌تواند با آنها تجربه تدریس خود را رضایت بخش‌تر کند. به علت وسعت علم و ناقصی فهم انسان گرا از استاد، خطا یا اشتباهی سر زند، بایستی در قبول این اشتباه تأملی نموده و اصرار بر اشتباه ننماید.

۷. احساس مسئولیت نسبت به سرنوشت آتیه دانشجو

وظیفه استاد در تدریس خلاصه نمی‌شود؛ راهنمایی دانشجویان در مشکلات از وظایف استاد و مدرس می‌باشد. اساتید دلسوز و مریبان آگاه با ایجاد شبکه باز ارتباطی و نشان دادن بلوغ فکری و با وقوف به نفس و برخورداری از افق دید، استقلال و داشتن راه حل برای مسائل مختلف و مهارت آفرینی، می‌توانند با درک بحران‌های روحی و شرایط احساس عاطفی و مشکلات و موانع پیشرفت فراگیران، همچون شمع بسوزند و نور وجودشان فرا راه ترقی و تعالی راهیان علم و معنویت گردد.

از دیگر ویژگی‌های اساتیدان در دانشگاه اسلامی، می‌توان به راستی در گفتار، عامل به گفتار، یاد دادن در سکوت، استقلال شخصیت، پیروی از حق و عدالت، داشتن تفکر منطقی، آزاد اندیشی، حسن خلق، صادق، جانشین پرور، توسعه دهنده برخوردار از شهامت در اظهار حق، صبر و

داشتن اعتماد به نفس بسیار بالا، قابل دسترس برای فراگیران، حفاظت از اسرار فراگیران، خلاق، مبتکر و نوآوری، انعطاف پذیری در برابر دانش‌های جدید، متواضع، دستکار، شوخ طبع، شکیبیا و فهیم، مهربان و دارای هوش هیجانی، شجاع و... را نام برد.

۴. مهارت در به کارگیری اصول و فنون تدریس

داشتن مهارت حرفه‌ای برای انتقال تجارب و تخصص اساتیدان نیازمند آشنایی با مهارت‌های تدریس نوین و داشتن دانش روانشناختی برای شناخت روحیات دانشجویان است. تحقیقات متعددی بیانگر این است که کلید یادگیری دانشجویان تدریس اساتیدان دانشگاه‌ها است. از این رو، استاد باید در تعلیم شاگردان حریص بوده و در آموزش به آنها، اهتمام تام ورزد و برحسب فهم و استعداد هر یک از افراد مطالب علمی را ارائه و با نهایت سعی و کوشش و مهربانی و رفاقت آموزش دهد. همچنین درس را با آسان‌ترین راه و مناسب‌ترین الفاظ بیان کند.

۵. ایجاد اشتیاق به علم و دانش در دانشجویان

داشتن اشتیاق و علاقه به آموختن هر آنچه می‌خواهید یاد دهید، یک اصل بسیار مهم در یادگیری است. اساتیدان باید دانشجویان خود را به تلاش و فعالیت در کسب علم و دانش تشویق نمایند و آنان را به صورت مستمر به یادگرفتن مشتاق نمایند. فضائل و مزایای علم را به آنان تذکر دهند و به آنها این نکته را یادآور شوند که دانشمندان، وارثان انبیا و پیامبرانند و در پایگاه‌هایی بلند و درخشان جای دارند، استاد باید از

دانشجویان هستند که اعمال و رفتار و اندیشه‌های آنان مستقیماً ساختار شخصیت و در نهایت، اجتماع و آینده اجتماع را می‌سازند. بنابراین، باید مراقب باشند که اعمال و رفتارشان دانشجویان را از مسیر درست به بی‌راهه نبرند و الگوی تمام‌عیار یک دانشجوی مسلمان و کمال جو باشند.

۲. داشتن صلاحیت و شایستگی‌های علمی

اصلی‌ترین ابزار دانشگاه‌ها، برای تغییر و تبدیل دروندادهای به بروندادهای موثر، تخصص و توانمندی حرفه‌ای اساتید است کسی که می‌خواهد عهده‌دار این منصب مهم گردد. باید علاوه بر داشتن تسلط کافی بر موضوع درسی و انعطاف‌پذیری در برابر دانش جدید، و درک فرایند شایسته بودن و تحول ۳ بتواند مراتب صلاحیت و شایستگی خویش را برای احراز چنین مقامی فراهم آورد. باید این شایستگی، در تمام مظهر وجودی او پایدار باشد؛ یعنی سیما، چهره و طرز سخن گفتنش نمایانگر شایستگی او برای احراز مقام تعلیم باشد.

۳. از ویژگی‌های فردی و اجتماعی اساتیدان دانشگاه اسلامی، می‌توان برخورداری از اعتقاد به خداوند متعال، مومن و متعهد به ارزش‌های اسلامی و اجتماعی، سلامت جسمی، سلامت روانی و فکری، تحصیلات مناسب و تخصصی درباره موضوع مورد تدریس، تجربه مناسب برای جلوگیری از آزمایش و خطا در دانشگاه، قدرت مدیریت در کلاس، داشتن حسن سلوک و رفتار، حسن شهرت فردی و اجتماعی، تعادل در درون‌گرایی و برون‌گرایی، انسان دوستی، مسئولیت پذیری،

مادر بر فرزند دارند. اگر دانشگاه ما دانشگاه اسلامی است، یکی از بزرگترین مظاهرش بایستی احترام بیش از حد معمول دنیا به استادان باشد؛ به خصوص از سوی دانشجویان. دانشجو باید به استاد، بی قید و شرط احترام کند.

۲. داشتن ایمان و اعتقاد راسخ به ارزش‌های اجتماعی
ثمره ایمان به خدا، آراسته شدن به فضایل و کمالات اخلاقی است و چه کسی به این فضیلت‌ها محتاج‌تر از مدعی علم و ادب است. دانشجوی دانشگاه

اسلامی باید نماد دانش‌پژوهی در مقابل جهل‌ورزی، استحکام در برابر سستی، عزت‌نفس در مقابل چاپلوسی، آزادی در مقابل استبداد، مهرورزی در برابر خشونت و بی‌مهری، سادگی در مقابل تشریفات، پذیرش حق در مقابل مقاومت در برابر آن، عفاف

و پاک‌دامنی در مقابل شهوت‌رانی، وقت‌شناسی در مقابل از بین بردن وقت، عدالت در مقابل ستم و تبعیض و خویشاوند نوازی، صداقت در برابر ریاکاری و دروغ، وفای به عهد در برابر عهدشکنی، مراقبت از اموال عمومی در برابر

اسراف، تذبذب و بی‌مبالاتی، مسئولیت‌پذیری در مقابل بی‌اعتنایی، نظم در برابر بی‌نظمی و... باشد.

۳. داشتن نیت خلص برای کسب علم و دانش
ارزش عمل آدمی به نیت اوست. عملی که همراه با نیت پاک و خالص نباشد، زور و ویالی است که بر دوش انسان سنگینی می‌کند. اگر در تحصیل و تعلیم دانش نیت و انگیزه فرد، بر پایه ریا، فخر و مباهات به دیگران، به دست آوردن ثروت و مکننت و خلاصه هر آنچه غیررضای محبوب و خدمت به خلق اوست قرار بگیرد، نتیجه‌ای جز سختی و تنگی در زندگی، برکت نداشتن، از دست دادن همراهی خدا در زندگی و پاداش اخروی، درک نکردن بوی بهشت و هلاکت و خواری نخواهد داشت. در عوض، کسی که برای خدا به کسب دانش بپردازد، با

آراستگی به دانش، عمل خود را زیبا سازد و دانش خود را به دیگران نیز عرضه دارد.

۴. داشتن ذهن کنجکاو و جستجوگر
پرسش‌گری در قرآن، به عنوان یک ارزش معرفی و به آن توصیه شده است و خداوند می‌فرماید: «اگر نمی‌دانید، از صاحبان ذکر الهی پرسش کنید» (نحل: ۴۳). پرسش‌گری دانشجوی افزون بر اینکه ابعاد ناشناخته موضوع را روشن می‌سازد، موجب تشویق و ترغیب استاد به فعالیت علمی بیشتر می‌شود. طرح پرسش باید به دور از هر گونه اسائه ادب به استاد و مشاجره لفظی باشد. استاد، همچون درخت نخلی است که باید منتظر ماند تا رطوبتش برسد و از شاخه بیفتد.

۵. رعایت اخلاق اسلامی و داشتن تهذیب نفس
در دانشگاه، دانشجویان نه تنها به عنوان مروجان و فراگیران علم و دانش بلکه به عنوان الگوی اخلاقی - رفتاری برای دیگران محسوب می‌شوند و ارزش‌های اخلاقی را پیش از هر فرد دیگری در دانشگاه و جامعه به تنبیت می‌رسانند.

۶. داشتن تعهد نسبت به مملکت و عدم الگوی‌پذیری از شرق و غرب
امام خمینی (قدس سره) در این رابطه فرمودند: «اگر دانشگاه واقعا اسلامی باشد؛ یعنی در کنار تحصیلات متحقق، در آنجا تعهد هم باشد یک کشوری را می‌توان به سعادت رساند. این فاجعه است که ابزار علم در دست کسانی باشد که متعهد نیستند و اخلاق اسلامی ندارند. اگر اساتید و دانشجویان کشوری تحت تأثیر تهاجم فرهنگی غرب یا شرق قرار گیرند و از فرهنگ غنی اسلام جدا شوند بدیهی است که تفکر و عملکرد آنان افکار افراد دیگر را تحت شعاع قرار می‌دهد.

۷. عملی کردن آموخته‌ها
مسئله دیگری که باید دانشجویان بدان اهتمام تام ورزند، این است که به تدریج و گام به گام، آگاهی‌ها و معارف خود را به کار بندند؛ زیرا اهتمام و عنایت هر فرد عاقلی در مراقبت و پرداختن به خویشش مصروف می‌گردد. ولی کوشش‌ها و عنایات یک فرد عامی در نقل و روایت و بحث و گفتگو محدود است.

۸. تقویت توان علمی، آموزشی و پژوهشی خود و مطالعه مستمر

بر دبار، آمر به معروف و ناهی از منکر، اخلاص در عمل، نیت درست و خدایی، نظم طلب، و یادگیرنده و یاد دهنده فعال و پیشرو... و عمیق بودن علائق اشاره کرد.

ویژگی‌های دانشجو در دانشگاه اسلامی

۱. حفظ حرمت و احترام استادان و شأن و منزلت علمی آنان
ارزش و مقام استاد به عنوان وارث انبیا، به حدی است که حضرت علی (ع) خود را بنده کسی می‌داند که به ایشان کلمه‌ای بیاموزد؛ چرا که وی نقش مهمی در تکامل شناختی و گرایشی و راه‌یابی انسان به حقایق هستی ایفا می‌کند. اوست که اندیشه‌های خام را بارور می‌سازد و دریچه‌های بسته تفکر را به روی جهان متعالی می‌گشاید، پس حقی که او بر گردن دانشجو دارد، چه بسا بیش از حقی است که پدر و

دانشگاه اسلامی باید از هر لحاظ سرآمد دانشگاه‌های جهان گردد. از این رو، با توجه به دامنه وسیع علوم که اگر انسان تمام عمر خود را صرف کسب دانش نماید، قطره‌ای از دریای بیکران علم را نمی‌تواند کسب کند، باید با به وجود آمدن مسائل و نیازهای نو و پیدایش و کشف علوم جدید، انسان می‌بایست همواره در صدد کسب علم و دانش و افزایش دانایی‌های خود باشد.

۹. خودداری از جدال و ستیزه‌جویی در بحث

پرسش‌هایی که استاد و دانشجو مطرح می‌سازند، نباید به منظور وانمود ساختن عجز و ناتوانی و یا طعنه زدن به جنبه‌های علمی طرف مقابل باشد، بلکه باید به منظور فراگیری و کسب اطلاع و ارشاد ایشان به حقیقت و واقعیت باشد. در چنین شرایطی، هدف عالی تعلیم و تربیت که رسیدن به کمال انسانی است، رشد خود را آغاز نموده و نهال علم بارور می‌گردد.

۱۰. آگاهی از مسائل روز و دخالت در امور اجتماعی و سیاسی

حضور در صحنه سیاسی لازمه تعهد و احساس مسئولیت است. ملتی که قشر دانشگاهی آنان در صحنه سیاسی حضور آگاهانه و فعال داشته باشند، ملتی بیدار و از نفوذ اجانب در امان خواهد بود.

۱۱. انعطاف و پذیرش حق
دانشجو باید سعی کند نیرویی به دست آورد که به وسیله آن، حس پذیرش حق و تسلیم بودن در برابر واقعیت را در خود به وجود بیاورد. در این صورت، چنانچه احساس کرد که در سخنان خود دچار اشتباه شده است، خطای خویش را پذیرفته و در صدد اصلاح و رفع آن برمی‌آید.

۱۲. احساس مسئولیت در قبال محیط و نظام آموزشی

دانشجویان در برخورد با مسائل محیط و فضای آموزشی نبایستی به صورت خستی و بی‌تفاوتی برخورد کنند، بلکه بایستی محیط درس را همچون خانه خود دانسته و مربوط به مسائل آن، دلسوزانه و مسئولانه و از مجرای صحیح برخورد نمایند و با ایجاد تفاهم با تشکیلات سالم و اصولی دانشگاه از جمله معاونت‌های آموزشی و

پژوهشی و کمیته‌های دانشجویی، سعی نمایند محیطی به دور از تشنج‌ها و موثر در جهت ارتقای سطح علمی، پژوهشی و فرهنگی دانشگاه ایجاد نمایند. در مطالعه و فراگیری علم و دانش جدید داشته، از معاشرت‌های نادرست و آثار سوء آن بپرهیزد، در حل و فصل شبهه‌های اعتقادی و فکری موجود در ذهن خود کوشا بوده، سختی‌ها و مرارت‌های دوران تحصیل را تحمل نماید. مبادی آداب اسلامی بوده ارزش‌های اسلامی، به ویژه حجاب اسلامی را رعایت نمایند، و امریه معروف و نهی از منکر را به عنوان یک رسالت دینی و انسانی و اجتماعی به کار گیرند.

رهبر فرزانه انقلاب می‌فرماید: «دانشجو در محیط دانشگاه، دو نوع سازندگی را برای خودش باید حتمی و لازم بداند: سازندگی علمی، و سازندگی اخلاقی و فکری. سازندگی علمی، در همین کلاس‌ها و با همین درس‌ها و در محضر همین اساتید است، و کار و تلاشی که خود آنان با مطالعه، بحث، فحص و تحقیق باید انجام بدهند. جامعه ما و فردای این کشور، بلکه جهان و به خصوص جهان اسلام، به این کار نیازمند است. سازندگی دوم، اخلاقی و معنوی و فکری است. در رژیم گذشته، محیط دانشگاه به عنوان محیط بی‌دینی و رها بودن از تقلیدات شرعی تلقی شده بود؛ حتی آدم‌های متوسط دینی هم که به این جا می‌آمدند، احساس می‌کردند که در فرورفتن در کارهای نامشروع، پله و رها و آزادند. آن رژیم هم این روحیه و این تلقی را در جوانان ما بیشتر می‌دید.»

پی‌نوشت‌ها:

۱. علی اصغر پورعزت، و حمزه خواستار، و غزاله عطار طاهری، و محمد مهدی فراحی، و عباس نرگسیان، لگویی مطلوب طراحی

دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی عالی ایران در عصر جهانی شدن - فصلنامه دانشگاه اسلامی، ۱۳۸۷، سال دوازدهم، ش ۴۰، ص ۱۰.

۲. علی اشرف عیوضی، قطره‌ای از دریا (سیری در اندیشه‌های امام خمینی (ره) درباره دانشگاه اسلامی)، فصلنامه دانشگاه اسلامی، ۱۳۸۱، سال ششم، ش ۱۴، ص ۲۱.

۳. سید محمد میرکمالی، رهبری و مدیریت آموزشی، ۱۳۸۲، تهران، یسپرون.

۴. سیف اله فضل الهی قمشی، و سوده اسلامی فر، معیارهای دانشگاه اسلامی، ماهنامه علمی - ترویجی معرفت، ۱۳۹۰، ش ۱۶۷.

